

Kansen en bedreigingen van de Vlaams-Nederlandse culturele samenwerking in de Europese Unie

Annick Schreuder i.o.v. Comité Buitenlands Cultureel Beleid, november 2008

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
A. Tot op heden	3
A.1 Wat vooraf ging	3
A.1.1 Structurele samenwerkingsverbanden.....	5
A.1.2 Projectmatige samenwerkingsverbanden.....	8
A.1.3 Overige samenwerkingsverbanden	11
B. Europees beleid.....	12
C. Analyse van de huidige situatie	14
C.1 SWOT Analyse	14
C.1.1 Sterkte.....	15
C.1.2 Zwakte.....	15
C.1.3 Kansen.....	18
C.1.4 Bedreigingen	20
D. Conclusie	22
Bijlage 1. Overzicht gesprekken in het kader van het onderzoek.....	23
Geraadpleegde literatuur	24

A. Tot op heden

‘Er is toch zooveel, dat in deze bewogen periode die twee groote deelen van de lage landen aan de zee in tegenovergestelde richting heeft gestuwd. Na de ineensinking van de verdediging van Antwerpen, welke in feite nog de laatste veste was, die in Vlaanderen zich tegen de overweldiging van Spanje verzette, kwam weldra gansch Vlaanderen terug in het bezit van Filips II, en van dan af hebben toch gansch verschillende gedachtenstroomingen en krachten op Noord en Zuid ingewerkt.’

Dit fraaie maar gedateerde citaat is afkomstig van de vooraanstaande historici Jan en Annie Romein-Verschoor in hun *De lage landen bij de zee* (1934)¹. Zij spreken hier over de zestien- en zeventiende eeuw, een in politiek en economisch opzicht bepalende periode voor de verdere ontwikkeling van de Lage landen. Eenheid en scheiding, samenwerking en concurrentie, geloof, hoop en liefde zijn net zo kenmerkend voor de geschiedenis van de Lage Landen als de taal die ze zijn gaan delen.

Het verwante verleden, de gedeelde grens en de gemeenschappelijke taal hebben tot een aantal samenwerkingsverbanden tussen België en Nederland geleid, waarvan het eerste, vreemd genoeg misschien, een monetair akkoord was (1943). Het eerder gesloten Intellectueel Akkoord (1927) is nooit verder uitgewerkt. In 1944 werd de Benelux opgericht en net na de oorlog, in 1946, zetten België en Nederland hun handtekening onder een Cultureel Verdrag. In 1980 werd het Verdrag inzake de Nederlandse Taalunie ondertekend en in 1995 werd het eerder genoemde Belgisch-Nederlandse culturele verdrag uit 1946 vervangen door het Vlaams-Nederlands Cultureel Verdrag. De Commissie Cultureel Verdrag (CVN) ziet sinds 1998 toe op de naleving daarvan.

A.1 Wat vooraf ging

De behoefte om de culturele diversiteit binnen de Europese Unie te beschermen heeft, sinds in het Verdrag van Maastricht (1992) een ‘Cultuurparagraaf’ is opgenomen, het Europese culturele beleid mede bepaald. Dat de Cultuurparagraaf² juridisch gezien weinig impact heeft en dus in praktijk geringe mogelijkheden biedt, is niet onopgemerkt gebleven. Het bracht het

¹ *De Lage landen bij de zee, Geïllustreerde geschiedenis van het Nederlandsche volk van Duinkerken tot Delfzijl*, Utrecht, 1934, blz 432

² Sinds het Verdrag van Amsterdam, 1997, is de Cultuurparagraaf omgenummerd tot artikel 151 EG, werd het vervolgens artikel III-176 van de ontwerp Grondwet EU en is het sinds het Verdrag van Lissabon, 2007, omgenummerd tot artikel 167.

Comité Buitenlands Cultureel Beleid (CBCB) ertoe om enkele onderzoeken te laten uitvoeren³ en de beide overheden van adviezen te voorzien.⁴

Kernpunt van kritiek betreft de ‘marginale inhoud, de schrale financiële basis en het smalle bereik’ van het Europese Cultuurprogramma 2000 (2000-2006). Het voegt, zegt het CBCB in haar manifest ‘Buren als culturele bondgenoten’ (2007), weinig toe aan wat de ‘culturele dimensie van de Europese Unie’ heet. Bovendien mist het Cultuurprogramma samenhang met het bredere gebied van cultuur doordat het zich beperkt tot de kunsten.⁵

Het CBCB staat een cultureel bondgenootschap tussen Vlaanderen en Nederland voor en treedt daarmee in het voetspoor van de *Strategienota Nederland* (2005) van de Vlaamse regering. Het CBCB gaat nog een stapje verder dan de strategische alliantie die Vlaams minister van Buitenlands Beleid minister Geert Bourgeois in bovenstaande nota voor ogen heeft. Het stelt dat ‘...omdat taal en cultuur als bindende factoren het verst ontwikkeld zijn [in vergelijking met andere collectieve belangen op terreinen van economie en handel, havenarbeid en waterbeheer, milieubeheer en vervoer, zorg en welzijn, onderwijs en wetenschap, *nvdr*], zouden zij het boegbeeld van de gewenste strategische alliantie moeten zijn. De kracht en de kwaliteit van het cultureel bondgenootschap kunnen zelfs koersbepalend zijn voor de alliantie als geheel.’⁶

In dat licht bezien is een geïntegreerd en integraal buitenlands cultuurbeleid van Vlaanderen en Nederland een ‘beslissende voorwaarde’. In eerder genoemd manifest doet het CBCB tien voorstellen (‘speerpunten’) voor een nieuw beleid.

Speerpunt 6.10 heeft betrekking op een ‘meerjarenplan van programma’s en projecten waarin de gemeenschappelijke belangen van onze taal cultuur en het gezamenlijk beleid gestalte krijgen.’ Dit rapport vormt daarop een aanvulling waarbij de volgende twee concrete onderzoeksvragen centraal staan:

1. Wat zijn de huidige culturele samenwerkingsverbanden tussen Nederland en Vlaanderen, in het bijzonder gericht op andere landen binnen de Europese Unie?
2. Welke mogelijkheden zijn er om die multilaterale samenwerking in Europees verband te verbeteren en/of uit te bouwen?

Het rapport is, zoals de titel al aangeeft, een onderzoek naar de kansen en bedreigingen van de Vlaams-Nederlandse culturele samenwerking binnen de Europese Unie. Daarbij zijn diepte-interviews afgenomen en is een SWOT-analyse gemaakt.

³ *Cultuurbeleid op Europese schaal in het Verdrag van de Europese Unie*, Jantien Hadders, 2001. *Cultureel Netwerk Europa*, Jantien Hadders, 2006. *Het cultureel tekort van de Europese Unie*, Damon, 2003. *Buren als culturele bondgenoten*, CBCB, 2007

⁴ Advies aan Nederlandse en Vlaamse overheid inzake de wenselijkheid van cultureel bondgenootschap, december 2000

⁵ *Buren als culturele bondgenoten*, blz 1

⁶ *Buren als culturele bondgenoten*, blz 3

Er zijn gesprekken gevoerd met een aantal sleutelfiguren uit de culturele en diplomatieke sector (zie bijlage 1), meer in het bijzonder (vertegenwoordigers van) ambassades, administratie en ministeries, beleidsmakers en uitvoerders van cultuurhuizen, fondsen en verdragen.

De gesprekken zijn illustratief voor bepaalde opvattingen binnen verschillende beleidsdomeinen. Die waardevolle informatie heeft geholpen om een genuanceerd beeld te krijgen van wat er leeft en speelt in cultuurkringen.

Wat betreft het beleid, zowel op Vlaams als Nederlands niveau, vormen de verdragen van 1980 (Nederlandse Taalunie, NTU) en 1995 (Commissie Cultureel Verdrag Vlaanderen Nederland, CVN) het uitgangspunt. Beide hebben immers een artikel aangaande internationale samenwerking in de statuten opgenomen. Ander bronnenmateriaal betreft Vlaamse en Nederlandse beleidsbrieven, nota's en andere overheidsstukken. Wat betreft het Europese cultuurbeleid, daarvoor is gebruik gemaakt van bestaande literatuur en officiële EU websites.

De opbouw van het rapport is overzichtelijk gehouden. Heel kort is de achtergrond van de onderzoeksvraag gesitueerd en wordt de reikwijdte van het onderzoek aangegeven. Vervolgens wordt een overzicht gegeven van de bestaande bilaterale samenwerkingsverbanden en meer in het bijzonder die verbanden die een multilaterale werking beogen. (A). Daarna wordt summier ingegaan op het Europese cultuurbeleid (B). Essentieel onderdeel van dit rapport is de SWOT-analyse die peilt naar de sterke en zwakke kanten van de huidige Vlaams-Nederlandse culturele samenwerking in de Europese Unie (C) waarna een conclusie volgt (D).

A.1.1 Structurele samenwerkingsverbanden

Er zijn de afgelopen decennia tal van culturele samenwerkingsverbanden tussen Vlaanderen en Nederland tot stand gekomen. Als voorbeelden van deze bilaterale samenwerking⁷ kunnen genoemd worden de Nederlandse Taalunie, de Commissie Cultureel Verdrag Vlaanderen-Nederland, het Steunpunt Literair Vertalen, de GENT-akkoorden (Gehele Europese Nederlandse Taalgebied), de Nederlands-Vlaamse Accreditatie Organisatie, de Transnationale Universiteit Limburg, Vlaams Cultuurhuis De Brakke Grond, Vlaams-Nederlands Huis voor Europa deBuren, Codart (internationaal netwerk van museumcuratoren uit de Lage Landen), de radiozenders Radio Nederland Wereldomroep (RNW) en Radio Vlaanderen Internationaal (RVI) en de publieke televisiezender BVN, het Beste van Vlaanderen en Nederland.

Vier van deze organisaties hebben ook als expliciete doelstelling het gemeenschappelijk cultuurbeleid ten opzichte van derde landen. Het betreft de Nederlandse Taalunie (1980), de Commissie Cultureel Verdrag Vlaanderen Nederland (1995), Huis deBuren (2004) en de satellietzender het 'Beste van Nederland en Vlaanderen' (1999). De acties en projecten die zij in en met betrekking tot derde landen organiseren, worden hieronder kort besproken.

Al bijna dertig jaar zet de **Nederlandse Taalunie** (NTU) zich in voor de Nederlandse taalgebruiker. De NTU is bij Verdrag opgericht door Nederland en Vlaanderen in 1980 en Suriname

⁷ De opsomming is dus niet exhaustief.

is sinds 12 december 2003 geassocieerd lid. Doel (art. 2) van de NTU is ‘de integratie van Nederland en de Nederlandstalige gemeenschap in België op het gebied van de Nederlandse taal en letteren in de ruimste zin.’ Het huidige beleid is er op gericht het Nederlands in Nederland, Vlaanderen en Suriname te respecteren, met andere woorden, de verschillen in taal(gebruik) zijn een gegeven. Tegelijkertijd streeft de NTU naar bundeling van de krachten m.b.t. de gebruiksmogelijkheden om de Nederlandse taal te onderhouden en verbeteren.⁸

Artikel 4 van het verdrag heeft betrekking op het buitenlands beleid en luidt: ‘De Hoge Verdragsluitende Partijen besluiten tot het voeren van een gemeenschappelijk beleid met betrekking tot de Nederlandse taal en letteren in internationaal verband, in het bijzonder in de Europese Gemeenschappen.’⁹ Dit artikel laat ruimte voor discussie, erkent de NTU. ‘Tot nu toe is onvoldoende duidelijk wat de specifieke rol van de Taalunie is naast en in relatie tot het nationale beleid dat Nederland en Vlaanderen/België voeren.’¹⁰

Ten eerste is er het taalbeleid in Europees perspectief. Omwille van de symbolische geladenheid van dit onderwerp, stelt de NTU zich eerder ‘pragmatisch’ op, zoals zij het zelf omschrijft in haar Meerjarenbeleidsplan 2008-2012, bij de invulling van artikel 4: ‘Ondertussen richten de activiteiten van de NTU in Europees verband zich op het ‘functioneel gebruik’ van het Nederlands.’ Voorts sluit de NTU zich aan bij het beleid van de Europese Commissie dat gericht is op meertaligheid en steunt de NTU de Europese burger die naast andere talen het Nederlands nodig heeft, ‘zoveel mogelijk’. Dezelfde flexibiliteit, én bescheidenheid, legt de NTU aan de dag m.b.t. het gebruik van het Nederlands als werktal in Europese instellingen en vergaderingen: ‘Waar het zinvol en economisch verantwoord is, wordt het gebruik van het Nederlands als actieve of passieve taal bepleit en zo mogelijk bevorderd.’¹¹

Ondanks bestaande onduidelijkheden en voorzichtigheden tussen de partners heeft de NTU als één van de initiatiefnemers een essentiële rol gespeeld bij de ontwikkeling van de Europese Federatie van Nationale Taalinstellingen (EFNIL, 2003), eveneens in het kader van artikel 4 (lid f). De EFNIL richt zich op alle aspecten die tot de taalpolitiek, het taalbeleid en de taalzorg in de verschillende landen worden gerekend. Voorbeelden zijn de ontwikkeling van taalinfrastructuur, het taalonderwijs en de promotie van talen in Europa. De EFNIL heeft drie algemene doelen:

- uitwisseling van informatie en overleg
- samenwerking tussen lidstaten en instituten onderling, vooral bij projecten rond gemeenschappelijke vraagstukken
- structurele beïnvloeding van en samenwerking met Europese beleidsinstanties.¹²

⁸ *Nederlands zonder drempels*, Nederlandse Taalunie, 2007, blz 9

⁹ *Nederlands zonder drempels*, Nederlandse Taalunie, 2007, blz 41

¹⁰ Ibidem

¹¹ Ibidem. Omdat ‘er nog geen helder antwoord is op de vraag hoe de Taalunie invulling kan geven aan artikel 4 van het Taalunieverdrag, behandelt de Taalunie op dit moment nog geen institutionele kwesties die te maken hebben met het gebruik van talen in Europa. Alleen als de verdragpartijen daarom vragen en alle betrokken departementen daarmee hebben ingestemd, onderneemt de Taalunie actie op dit gebied.’ Ibidem, blz 42

¹² www.taaluniversum.org (26 juli 2008)

De EFNIL heeft inmiddels 25 leden en benadert de Europese taalproblematiek vanuit het perspectief van de mobiele burger en zijn taalbehoeften binnen een Europese ruimte met vrij verkeer van goederen en diensten.¹³ Het Algemeen Secretariaat van de NTU verzorgt de secretariaële ondersteuning totdat de EFNIL zelfstandig kan functioneren.

Sinds begin 2008 werkt EFNIL aan twee projectvoorstellen: de opbouw van een referentiebank (European Language Monitor, **ELM**) en het ontwikkelen van (tweetalige) elektronische woordenboeken (**EFNILEX**).

Verder ondersteunt de NTU i.s.m. de Internationale Vereniging Neerlandistiek (IVN) een uitgebreid netwerk van docentschappen Neerlandistiek in het buitenland. Meer dan 15.000 studenten volgen cursus Nederlands aan meer dan 200 universiteiten over de hele wereld. Dit netwerk biedt ook heel wat mogelijkheden voor een grotere uitstraling van de Nederlandse taal en cultuur in het buitenland. Zo werd met het proefproject 'Cultuur buiten de muur' in 1999 een ondersteuning voorzien aan vier docentschappen die een culturele programmering uitwerkten in samenwerking met de lokale partners en ambassades. Het project werd naderhand geëvalueerd door de verschillende betrokken partijen. Een belangrijk punt van kritiek was de onduidelijke afbakening van de taken van de vakgroepen enerzijds en de rol van de NTU anderzijds. Daarop werd besloten om het project niet te continueren.

Recent is het **Taaluniecentrum Nederlands als Vreemde Taal** in Brussel opgericht. Het is een advies-, ondersteuning- en informatiecentrum voor de Nederlandse taal voor universitaire docenten, leerkrachten, studenten en scholieren. Het wil alle bestaande initiatieven op dit vlak bundelen.

Voor de bevordering van het buitenlands letterenbeleid werkt de Nederlandse Taalunie in de eerste plaats samen met de Letterenfonds in beide landen, met name het Vlaams Fonds voor de Letteren (°1999) en het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds. Het zwaartepunt van dit beleid ligt bij de fondsen. (Zie verder.)

Hiernaast ondersteunt de Nederlandse Taalunie ook het **Expertisecentrum Literair Vertalen**, de nieuwe benaming van het in 2001 door de NTU opgerichte Steunpunt Literair Vertalen. Het stelt zich ten doel een impuls te geven aan de kwaliteit van het literair vertalen in en uit het Nederlands door middel van opleidingen, workshops en deskundigheidsbevordering. Het Expertisecentrum Literair Vertalen is een samenwerkingsverband van de Universiteit Utrecht en de Lessius Hogeschool in Antwerpen. Voor de komende beleidsperiode worden de volgende prioriteiten opgesomd:

- nauwere samenwerking met de Letterenfonds
- flexibel in te zetten cursussen aanbieden
- beter bekendmaken van het aanbod bij uitgevers in het buitenland
- tegemoet komen aan de groeiende vraag naar literaire vertalers uit het Nederlands

¹³ *Notitie Nederlandse Taalunie*, 20/06/08, blz 1

Minder bekend maar, net als de Nederlandse Taalunie bij Verdrag ingesteld, is de **Commissie Cultureel Verdrag Vlaanderen Nederland** (CVN). Het verdrag trad in 1995 in werking en hanteert een brede betekenis van de term cultuur: "Verdrag inzake de samenwerking op het gebied van cultuur, onderwijs, wetenschappen en welzijn tussen de Vlaamse Gemeenschap in het Koninkrijk België en het Koninkrijk der Nederlanden".

De CVN heeft als taak de Nederlandse en Vlaamse overheid te adviseren. Bijzondere aandacht wordt de laatste jaren besteed aan het gezamenlijk Nederlands-Vlaams optreden in Europa en daarbuiten, de zogenaamde 'derde landen'.

Eén van de belangrijkste realisaties op dit vlak is het, op advies van CVN tot stand gekomen, in 2004 opgerichte Vlaams-Nederlands huis **deBuren**. Als cultureel instituut wil deBuren een plek zijn voor debat en reflectie en wil het een forum bieden in de hoofdstad van België en Europa voor kunst, cultuur, samenleving en politiek van de Lage Landen én Europa. 'Na drie volledige werkingsjaren,' concludeert minister Bourgeois in zijn tussentijds rapport naar aanleiding van de Strategienota Nederland, 'is men erin geslaagd een ruim doel publiek te bereiken en een uitgebreid programma aan te bieden.(...) Bovendien hebben enkele initiatieven, met als beste voorbeeld het vernieuwende concept van de radioboeken, geleid tot een goede promotie van cultuur in de Lage Landen.'¹⁴

Hoewel in beginsel gericht op bilaterale samenwerking (maar alleen door Vlaanderen betoelaagd), verdient het Vlaams Cultuurhuis **De Brakke Grond** in Amsterdam hier vermelding. Passend in het spreidingsideaal van de jaren zeventig, opende De Brakke Grond in het 1981 haar deuren. Het cultuurhuis moest bijdragen tot de culturele integratie van Vlaanderen en Nederland en tot de bekendmaking van Vlaanderen (meestal in de vorm van lezingen, concerten, debatten, symposia, voorstellingen etc.) in Nederland. Zonder die presentatiefunctie te verlaten, ziet De Brakke Grond vandaag haar missie breder en ambieert ook een meer internationale werking.¹⁵

In het kader van (mede) op derde landen gerichte culturele samenwerking verdient 'Het Beste van Vlaanderen en Nederland' (**BVN**) nog vermelding. In 1996 startte de Wereldomroep (i.s.m. de publieke omroep) met Nederlandstalige televisie voor kijkers in Europa onder de naam 'Zomer TV'. Het werd daarmee de voorloper van BVN, dat in 1998 werd opgericht en ondertussen wereldwijd ontvangen kan worden. BVN is een samenwerkingsverband tussen de Nederlandse Publieke Omroep, de VRT en Radio Nederland Wereldomroep. Volledigheids halve zij wel vermeld dat BVN zich met name richt op Nederlandstaligen in het buitenland.

¹⁴ *Tussentijds rapport n.a.v. Strategienota Nederland*, 2007, blz 4

¹⁵ *Beleidsplan 2006-2009 Vlaams Cultuurhuis De Brakke Grond*, 2005, blz 3 Er wordt nu gewerkt aan een 'doorgroei' gekoppeld aan een 'nieuw format die een weerspiegeling is van de evoluties in het Vlaamse en Nederlandse kunstenveld en inspeelt op Europese en mondiale uitdagingen inzake internationaal cultuurbeleid.'

A.1.2 Projectmatige samenwerkingsverbanden

Er zijn verschillende succesvolle tijdelijke en langer lopende samenwerkingsverbanden tussen Nederland en Vlaanderen geweest die, nadat ze teloor zijn gegaan, in sommige kringen een wat mythische klank hebben gekregen. Een bekend voorbeeld is de gezamenlijke presentatie op het vlak van hedendaagse beeldende kunst tijdens de Biënnale van Venetië. (In 1993 en 1995 was er o.m. een gemeenschappelijke presentatie in het klooster van San Francesco della Vigna).

Een ander voorbeeld is de samenwerking tijdens de **Frankfurter Buchmesse** in 1993. De gelijknamige stichting die naar aanleiding daarvan werd opgericht, heeft op het vlak van de literatuur voor een belangrijke doorbraak van de Nederlandstalige letteren buiten Nederland en Vlaanderen gezorgd. In respectievelijk Göteborg (1995), Lissabon (1997), Londen (1999), Turijn (2001) en Parijs (2003) vonden gezamenlijke presentaties plaats. ‘Maar daarmee’, zegt Carlo Van Baelen, directeur van het Vlaams Fonds voor de Letteren, ‘hadden we eigenlijk alle taalgebieden in Europa wel gehad. Het werd dus tijd om te oogsten wat we de tien jaren daarvoor gezaaid hadden.’¹⁶ ‘En nieuwe wegen in te slaan,’ vult Henk Pröpper, directeur van het Nederlands Literair Productie en Vertaling Fonds, aan.¹⁷

Dat impliceerde een andere aanpak. Carlo Van Baelen: ‘Het tromgeroffel waarmee we ons gezamenlijk op buitenlandse beurzen gepresenteerd hebben, had zijn werk gedaan. De Nederlandstalige literatuur stond op de kaart. Nu was het zaak om die goede naam te behouden. Dat doen we sindsdien met kleinschaliger presentaties en gerichte media-aandacht. Buitenlandse uitgeverij zijn niet zo zeer geïnteresseerd of een boek onder een Nederlandstalige vlag verschijnt. De uitgeverijwereld is een commercieel circuit en boeken moeten beschikbaar zijn. Internationaal gezien gaan we dus uit van de beschikbaarheid van vertalingen. Daaraan koppelen wij auteurs en presentaties. We werken nu meer vanuit de eenmaligheid dan vanuit het vuurwerk waarmee we de Nederlandstalige literatuur met de Stichting Frankfurter Buchmesse hebben gepromoot.’

De manier van samenwerken is dus veranderd. En er zijn natuurlijk ook nieuwe initiatieven. Van Baelen: ‘De Debutenbeurs in Boedapest is erg populair. Vooral de Vlamingen scoren daar goed. Op de New Yorkse Bookfair chaperonneert Nederland Vlaanderen dan weer een beetje. Economische overwegingen prevaleren bij de samenwerking, nu meer dan vroeger. Al blijft het altijd de moeite waard ervaringen uit te wisselen en van elkaar te leren.’

Een bijzonder, en inmiddels geslaagd te noemen, initiatief van deBuren is het project ‘Radio-boeken’¹⁸. ‘In twee jaar tijd zijn er meer dan 420.000 versies van internet *gedownload*, met

¹⁶ Interview Carlo Van Baelen, 23/03/08

¹⁷ Interview Henk Pröpper, 29/05/08

¹⁸ Radioboeken zijn verhalen door Nederlandse en Vlaamse auteurs geschreven voor deBuren. De verhalen worden door de schrijvers *live* voor publiek voorgelezen en opgenomen. Radioboeken verschijnen niet in druk, maar worden uitgezonden op radio en zijn als *podcast* (een digitale radiuitzending) te beluisteren via www.radioboeken.eu.

zestig verhalen,' zegt Dorian Van Der Brempt, directeur van deBuren.¹⁹ Er zijn ook vertalingen in het Frans, Spaans en Engels.²⁰ 'Bedoeling is om de Radioboeken een Europese dimensie te geven,' zegt Van Der Brempt. In dat verband is bij de Nederlandse staatssecretaris van Europese Zaken Frans Timmermans een voorstel ingediend.²¹

Een ander recent voorbeeld van culturele samenwerking van Nederland en Vlaanderen in of ten opzichte van derde landen is het in februari/maart 2008 georganiseerde **LOW Festival** in Boedapest.

Het initiatief kwam niet van het bedrijfsleven of rechtstreeks van de voormelde gouvernementele organisaties maar vanuit de diplomatieke diensten. Jan Kennis, cultureel attaché van de Nederlandse Ambassade in Boedapest, ontwikkelde samen met zijn Vlaamse collega Walter Moens (Vlaamse Vertegenwoordiger in Boedapest), een concept dat gebaseerd is op moderne marketing- en PR- principes waarmee het Festival gepositioneerd kon worden. Veel aandacht ging daarbij uit naar het *branden* van de merknaam LOW Festival. Ook voor het artistieke gedeelte van het programma werd een nieuwe *format* bedacht: Hongaarse curatoren werden uitgenodigd in Nederland en Vlaanderen op zoek te gaan naar kunstenaars, film- en documentairemakers, musici, acteurs, dansers, auteurs en performers. En in de derde plaats werden sponsors gezocht en gevonden. 'A unique festival,' noemt de Nederlandse staatssecretaris van Buitenlandse Zaken Frans Timmermans het in zijn voorwoord van het programma. 'The Dutch and Flemish cultures have never been presented jointly in such great scale abroad and there has never been a festival where the main accent was on co-operation and sustainability in such measure.'²² Ook aan Vlaamse zijde is men ingenomen met het initiatief: 'Een uitstekend voorbeeld van de uitvoering van het cultureel verdrag tussen Vlaanderen en Nederland van 17 januari 1995,' schrijft minister Geert Bourgois in zijn tussenrapport.

Een deel van het succes van het LOW Festival laat zich verklaren door de sterke manier waarop Nederland en Vlaanderen zich gezamenlijk gepresenteerd hebben, als LOW namelijk. De krachtige 'merknaam' maakt in één klap de moeilijke positionering van een gezamenlijk Nederland en Vlaanderen overbodig. Niet alleen omdat er niet één product(ie) of dienst is waarmee Nederland en Vlaanderen zich gezamenlijk onderscheiden of door het gebrek aan een Nederlands/Vlaams imago. Ook de vele benamingen voor onze taal en contreien (Flanders, Holland, The Netherlands, Belgium, Flemish, Dutch) leiden vaak tot verwarring, zelfs zonder taalwetten en gevoeligheden.

'Inderdaad,' zegt Jan Kennis, 'een belangrijke succesfactor was naast de kwalitatief goede inhoudelijke programmering ontegenzeggelijk de *branding* van LOW. Het instrument van PR en marketing had een enorm vliegwieleffect.'²³

¹⁹ E-mail Dorian Van Der Brempt aan A.S. 31/07/08

²⁰ Zie ook www.radiolivres.eu, www.radiolibros.eu, www.radiobooks.eu

²¹ Essentie van het voorstel is het verbinden van een kleine Europese taal aan een grote.

²² *Low Holland-Flamand Kultfezst* Boedapest 2008

²³ E-mail Jan Kennis aan A.S. 30/06/08. Zie ook *Grenzeloze kunst* (2008), blz 6

Toch zijn er ook bedenkingen. Kennis relateert het belang van de Vlaams-Nederlandse samenwerking. ‘Dat we het samen deden met Vlaanderen was exotisch maar niet dé sleutel tot succes. (...) Wel kun je zeggen dat Vlaanderen en Nederland het goede podium hebben gekozen om zich op deze manier zo succesvol te presenteren.’²⁴

Het ‘tegenbezoek’ van Boedapest aan de Lage Landen in het kader van de culturele uitwisseling is bescheidener verlopen en heeft minder publiciteit gekregen²⁵.

Er komt in 2009 een tweede editie van LOW in Boedapest. Anders dan dit jaar, toen LOW subsidies ontving in Vlaanderen van zowel van de minister van Cultuur, Jeugd, Sport en de minister van Buitenlands Beleid en Toerisme als de stad Antwerpen en in Nederland uit HGIS-cultuurmiddelen²⁶ en met een participatie van de stad Amsterdam, zullen de overheden mogelijk geen subsidies meer verstrekken. Kennis: ‘We zullen dus veel meer sponsorgelden moeten zien binnen te halen. Hier zullen we een professionele sponsorwerver voor aanstellen.’ Inhoudelijk gesproken treedt er in die zin een verandering op dat er niet of nauwelijks meer gewerkt zal worden met curatoren maar direct met de betrokkenen zelf. ‘Daarnaast,’ zegt Kennis, ‘zullen we meer *outsourcen* dan vorig jaar, dus minder organisatie dicht bij de ambassade en vertegenwoordiging (ticket office, reis en verblijf regelen) en ons nog meer gaan richten op *branding*, PR & marketing.’²⁷

A.1.3 Overige samenwerkingsverbanden

Buiten de reeds genoemde structurele en projectmatige samenwerkingsverbanden, zijn er ook een aantal culturele fondsen met een eigen ‘buitenlandbeleid’ waaraan de Nederlandse en de Vlaamse overheid een zekere mate van autonomie hebben verstrekt. Dat is onder meer het geval voor de Fondsen voor Letteren en de audiovisuele Fondsen (Vlaamse audiovisueel Fonds in Vlaanderen en in Nederland het Nederlands Fonds voor de Film). Daarnaast zijn er nog de steunpunten in Vlaanderen. Zij zijn een soort ‘*go between*’ tussen de overheid en het veld en dienen zo veel mogelijk hun sector te ondersteunen, ook op het vlak van de internationale werking. Zo heeft het Vlaams Theaterinstituut (VTI) het nodige onderzoek gedaan omtrent de internationale werking van de Vlaamse podiumsector. Regelmatig werkt het VTI ook samen met het Theaterinstituut Nederland (TIN).

Soms lopen bi- en multiculturele samenwerking door elkaar. Dat is bijvoorbeeld het geval op het vlak van het erfgoed en werkplaatsen voor jonge hedendaagse kunstenaars. Andere voorbeelden zijn de samenwerking van Vlaanderen en Nederland aan een Nederlandse vertaling

²⁴ Ibidem

²⁵ ‘In Amsterdam was er een vierdaags programma getiteld ‘My city Budapest’, met lezingen, discussies, tentoonstellingen en concerten. Antwerpen was wel geïnteresseerd in deelname maar heeft zich (behalve het Toneelhuis) uiteindelijk teruggetrokken.

²⁶ HGIS staat voor Homogene Groep voor Internationale Samenwerking en ressorteert onder de ministeries van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen en Buitenlandse Zaken.

²⁷ E-mail Jan Kennis aan A.S. 30/06/08. Via verschillende kanalen is herhaaldelijk geprobeerd contact te krijgen met Walter Moens. Als gevolg van zijn functiewisseling is dat niet meer gelukt.

van de AAT, de internationale Kunst- en Architectuur Thesaurus (al gaat het hier eigenlijk om een omgekeerde bilaterale samenwerking: uitgaande van de bestaande internationale Engeltalige thesaurus, zijn Nederland en Vlaanderen sinds 1998 partners bij de Nederlandse vertaling), en een gemeenschappelijke geschiedenis van de Nederlandse Letteren Een andere belangrijke vorm van samenwerking betreft het vertalen van Nederlandstalige boeken en studies in andere talen, en de samenwerking op het vlak van de podiumkunsten.

Wat de publieke omroep betreft is er, ondanks verschillende pogingen en adviezen (onder meer van CVN) daartoe, weinig multilaterale samenwerking. De Europese Cultuurparagraaf biedt de lidstaten de mogelijkheid om stimulerende en beschermende maatregelen te nemen ten gunste van de eigen cultuur. Op dat vlak varen Nederland en Vlaanderen echter elk een eigen koers. In Nederland hanteert men een meer economische visie op cultuur en media, terwijl het beleid in Vlaanderen opkomt voor de culturele diversiteit en dus een meer culturele benadering voorstaat ten aanzien van de culturele industrieën, waaronder de media.²⁸

Op het vlak van de film bestaat er een afspraak tussen het Nederlands Fonds voor de Film en het Vlaams Audiovisuele Fonds om (sinds 2005) zes speelfilms per jaar te coproduceren. Recent hebben een zestal nationale filmfondsen het initiatief genomen om het nationale niveau te ontstijgen en een netwerk te creëren om gezamenlijk de belangen van Europese digitale distributie te behartigen.²⁹

B. Europees beleid

(Inter)culturele diversiteit vormt zowel in Nederland als in Vlaanderen inmiddels een prioriteit in het (internationale) cultuurbeleid.³⁰ Ook in Europees verband is dit een speerpunt. Thema's als interculturaliteit, culturele dialoog, culturele rechten en plichten en culturele competenties staan bovenaan op de Europese culturele agenda en krijgen langzaam maar zeker invulling.

In het Werkplan voor Cultuur 2008-2010 stelt de Raad van de Europese Unie voorts de volgende vijf prioritaire actiegebieden voor:

1. Verbeteren van de voorwaarden voor mobiliteit van kunstenaars en andere beroepsoefenaren op cultureel gebied.
2. Bevorderen van de toegang tot cultuur, m.n. door het promoten van het cultureel erfgoed, meertaligheid, digitalisering, cultuurtoerisme, synergie met het onderwijs, m.n. het kunstonderwijs, en een grotere mobiliteit van collecties.

²⁸ Advies *Samenwerking Openbare Omroepen Nederland Vlaanderen* CVN, 2005

²⁹ Vlaanderen participeert hierin nog niet. De zes (regionale) fondsen zijn afkomstig uit Nederland, Duitsland, Hongarije, Zwitserland, Catalonië en Groot-Brittannië. *NRC Handelsblad* 02/08/08

³⁰ In Nederland maakte staatssecretaris voor Cultuur Rick van der Ploeg culturele diversiteit in 1999 tot een (gefinancierd) beleidspunt. In Vlaanderen presenteerde Vlaams minister voor Cultuur Bert Anciaux begin 2006 zijn Vlaams Actieplan Interculturalisering.

3. Verzamelen van gegevens en ontwikkelen van statistieken en methoden in de culturele sector en verbetering van de vergelijkbaarheid daarvan.
4. Optimaal benutten van het potentieel van de culturele en creatieve bedrijfstakken, m.n. van het MKB.
5. Promoten en uitvoeren van het Unesco verdrag betreffende de bescherming en de bevordering van de diversiteit van cultuuruitingen.³¹

De rol die de EU op cultureel vlak kan spelen, is beperkt. Het subsidiariteitsbeginsel en het verbod op harmonisatie bepalen het beleid, dat dus gemaakt wordt door de lidstaten. Het richt zich op:

- het verbeteren van de kennis en het verspreiden van de cultuur en de geschiedenis van Europese volkeren
- het instandhouden en beschermen van het cultureel erfgoed dat van Europees belang is
- het uitwisselen van cultuur op niet-commerciële basis
- scheppend werk op artistiek en literair gebied.³²

Cultuur 2000 (2000-2006), het cultuurprogramma van de Europese Unie dat naar aanleiding van de Cultuurparagraaf is opgesteld, heeft een tweede termijn gekregen met het Cultuurprogramma 2007-2013. Na twee uitvoerige evaluaties (in 2003 door een Deens onderzoeksbureau, in 2005 door een Brits), die overwegend positief waren,³³ zijn in het nieuwe programma een aantal bezwaren uit de praktijk (gedeeltelijk) ondervangen. Zo was er veel kritiek op de subsidieaanvraagprocedure, met name het financiële luik zorgde voor problemen.³⁴ Een interessant overzicht van de culturele diversiteit van de gehonoreerde (31,3% van het totaal aantal aangevraagde) projecten heeft de EU zelf samengesteld, *EU Culture Programme Best Practice 2000-2006* (2008).³⁵

In *Cultuur 2007* zijn de aanvragen vereenvoudigd, is de procedure transparanter gemaakt en op elke aanvraag, ongeacht de uitkomst, wordt *feedback* gegeven. Daarnaast is de lat iets lager gelegd wat betreft het aantal doelstellingen en is gekozen voor een thematische aanpak (bijvoorbeeld in de vorm van een jaar, 2008 is het jaar van de culturele dialoog). Het algemene doel van *Cultuur 2007* is het tot stand brengen van een gemeenschappelijke culturele ruimte door de ontwikkeling van de culturele samenwerking in Europa. Het programma wil bijdragen aan het ontwikkelen van een Europese identiteit, onder meer door het subsidiëren van kwalitatief hoogstaande projecten met een Europese dimensie. '*Cultuur 2007* is vollediger in vergelijking met zijn voorganger omdat het de verschillende onderdelen van de culturele samenwerking in eenzelfde instrument integreert. De steun wordt over drie verschillende niveaus verspreid. De aandacht voor netwerken en de ondersteuning van analyse- en voorlichtingsac-

³¹ *Werkplan voor Cultuur 2008-2010* Publicatieblad van de Europese Unie, C 143/9, 10 juni 2008

³² www.europa-nu.nl/9353000 (30/04/08)

³³ *Cultuur 2000*, Peeters 2007, blz 20

³⁴ *Ibidem*, blz 21

³⁵ Uitgave van het Oostenrijks ministerie voor educatie, kunst en cultuur, unit IV/8, EU Cultural Affairs, juli 2008.

tiviteiten met betrekking tot culturele samenwerking is nieuw. Dit is misschien wel de belangrijkste innovatie van het programma: 'een algemene visie die de culturele sector in zijn geheel omvat en de synergie bevordert'.³⁶

Het subsidiariteitsbeginsel blijft echter een dominante rol spelen. Het Europees cultuurbeleid raakt immers ook aan andere beleidsterreinen die in de voorwaardelijke sfeer met cultuur te maken hebben, zoals handel, economie en arbeidsvoorwaarden.³⁷

Hoe langer hoe meer hanteert men een economische benadering van cultuur en vinden begrippen als culturele economie, creatieve industrie, culturele export en 'commodificatie' (het aan alles toekennen van een materiële waarde waardoor alle relaties gedefinieerd kunnen worden in termen van vraag en aanbod) ingang. In het eerder genoemde 'Best Practice' rapport van de EU wordt deze benadering samengevat als: 'Particular attention was paid to culture and history, highlighting our common cultural heritage, disseminating know-how and promoting good practices of conservation and preservation. In this context, the role of culture as an economic and integrative factor was seen as being of particular importance and given due consideration.'³⁸ Dit stelt ook de Europese en nationale beleidsmakers voor nieuwe uitdagingen.

³⁶ Peeters, blz 48

³⁷ *Een Europese cultuur?*, 2006, blz

³⁸ *Best Practice*, blz 60

C. Analyse van de huidige situatie

Om aanbevelingen te kunnen doen voor de toekomst is het zaak de huidige situatie goed te kennen. Een bruikbare manier om de kansen en bedreigingen van een markt te onderzoeken en die in verband te brengen met de sterktes en zwaktes van een organisatie, is de zogenaamde SWOT-analyse.³⁹ Als marketinginstrument is dit een veel gebruikte methode in het bedrijfsleven maar ook in de culturele sector wordt zij steeds meer toegepast.

C.1 SWOT Analyse

Nu is de Vlaams-Nederlandse samenwerking op cultureel gebied natuurlijk geen organisatie of product maar met een beetje creativiteit en met een knipoog naar de hierboven genoemde term ‘commodificatie’, kunnen we dat er wel van maken. In het onderstaande schematisch overzicht worden de omgevingsfactoren en middelen van de Vlaams-Nederlandse culturele samenwerking ten opzichte van andere landen in de Europese Unie in kaart gebracht. De analyse is gebaseerd op literatuuronderzoek en de in het kader van dit onderzoek gevoerde gesprekken met betrokken (beleids)medewerkers uit het culturele en diplomatieke veld.

³⁹ SWOT staat voor Strength, Weaknesses, Opportunities, Threats.

SWOT-analyse Vlaams-Nederlandse culturele samenwerking t.o.v. derde landen

<p style="text-align: center;">STERKTE</p> <ul style="list-style-type: none"> · culturele verscheidenheid · gemeenschappelijke taal · cultuurhistorische verleden · geografische ligging, incl. gedeelde grens · bestaande instrumentarium · persoonlijke verhoudingen 	<p style="text-align: center;">ZWAKTE</p> <ul style="list-style-type: none"> · culturele verscheidenheid · verschillende beleidsstructuren, werkwijze en regelgeving · versnippering/onderlinge concurrentie · perceptie inzake bestaande instrumentarium · persoonlijke verhoudingen · imago/naamsbekendheid · perceptie VL/NLse samenwerking · geen Unique Selling Point (USP)
<p style="text-align: center;">KANSEN</p> <ul style="list-style-type: none"> · nieuwe afzetmarkten i.v.m. uitbreiding EU · projectmatige samenwerking · doelgroep/sector gerichte aanpak · (publieke) diplomatie · media/digitalisering 	<p style="text-align: center;">BEDREIGINGEN</p> <ul style="list-style-type: none"> · nieuwe spelers op de EU markt (verengelsing) · meer pragmatische samenwerkingsverbanden

C.1.1 Sterkte

Culturele verscheidenheid

Vlaanderen en Nederland delen dezelfde taal, maar daarom nog niet dezelfde cultuur. Op cultureel vlak wordt de samenwerking veeleer gekenmerkt door verscheidenheid. Onder het motto ‘eenheid in verscheidenheid’ hoeft die verscheidenheid geen belemmering te zijn voor samenwerking. Integendeel, het maakt samenwerking en uitwisseling juist boeiend en verrijkend en kan mogelijk zelfs exemplarisch genoemd worden voor de ruimere Europese samenwerking.

Gemeenschappelijke taal

Middelgrote taalgemeenschap van ca. 22 miljoen Nederlandstaligen.

Cultuurhistorische verleden

Gedeeld verleden met de gemeenschappelijke taal, één van de essenties van culturele identiteit, kan een gezamenlijke presentatie zinvol maken.

Geopolitieke ligging

Rijke, westerse democratieën met een centrale ligging in Europa en een gemeenschappelijke grens.

Bestaande instrumentarium

Ruime ervaring en traditie met het opstellen en uitwerken van verdragen en andere samenwerkingsverbanden. Voorbeelden: NTU, CVN, deBuren, Expertise(vertaal)centrum, BVN, Codart.

Persoonlijke verhoudingen

Goede persoonlijke verhoudingen liggen aan de basis van succesvolle samenwerkingsverbanden. Dat bewijst zowel de artistieke als bredere culturele praktijk.

C.1.2 Zwakte

Culturele verscheidenheid

Nederland is meer Angelsaksisch gericht, België/Vlaanderen veeleer Zuid-Europees georiënteerd. Klimatologisch levert dat weinig verschillen op, qua temperament wel. De communicatie, zowel verbaal als non-verbaal, verloopt anders. Ook het belang dat aan de Nederlandse taal gehecht wordt, verschilt (Vlaanderen staat er op het Nederlands te behouden in Europees verband, Nederland heeft geen probleem met Engels als werktal).

Verschillende beleidsstructuren, werkwijze en regelgeving

Vlaanderen en Nederland hebben een vergelijkbare maar (nog) geen gelijkwaardige structuur. Op regeringsniveau wel, daar zijn twee grotendeels overeenkomstige departementen (Buitenlands beleid en Cultuur) betrokken bij het internationaal cultuurbeleid. Overigens werkt het feit dat er zoveel betrokken partners zijn, niet altijd productief.

Op ministerieel niveau valt cultuur in Nederland onder het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, in Vlaanderen is cultuur de bevoegdheid van de minister van Cultuur, Jeugd, Sport en Brussel. In vergelijking met andere landen hanteert Vlaanderen overigens een ruime definitie van cultuur: daaronder vallen niet alleen de kunsten maar ook het erfgoed en het sociaal cultureel werk (incl. amateurkunsten, lokaal cultuurbeleid, circusbeleid etc.).⁴⁰ Daar waar het de Vlaams-Nederlandse samenwerking betreft, valt cultuur behalve onder genoemde ministeries ook onder Buitenlands Beleid (BB, Vlaanderen) en Buitenlandse Zaken (BuZa).

⁴⁰ Anciaux, 2007

In Nederland geldt het ‘Thorbecke’ principe nog steeds. Dat komt er kort gezegd op neer dat de overheid zich niet inhoudelijk met kunst mag bemoeien. Dat geldt ook voor het buitenlandse cultuurbeleid. ‘De invulling van het *praktisch* internationaal cultuurbeleid sluit zo [met de inzet van fondsen om de HGIS cultuurmiddelen te continueren, *nvdr*] aan op belangrijke principes in het Nederlands cultuurbeleid: vertrouwen op het initiatief en de kwaliteit van kunstenaars en een overheid die zich op gepaste afstand houdt bij de inhoudelijke beoordeling van individuele aanvragen.’⁴¹ Die lijn blijft voor de komende beleidsperiode (2009-2012) onveranderd: ‘De rol van de overheid is aanvullend en kan bepaalde tendensen versterken of stimuleren.’⁴²

In Vlaanderen vertrekt men van een bijna tegenovergesteld standpunt. Eén van de essentiële kenmerken van een actief cultuurbeleid is ‘...dat de overheid gericht kiest wie en wat ze wil ondersteunen,’ schrijft minister Bert Anxiaux in zijn Beleidsnota Cultuur 2004-2009. ‘De tijd dat het cultuurbeleid niet veel meer inhield dan de financiële honorering van vooraf subsidieerbaar verklaarde activiteiten ligt al een tijdje achter ons. De responsabilisering van het werkveld, de nadruk op een planmatige benadering, de doorgedreven advisering door beoordelingscommissies en de gerichte ondersteuning en evaluatie door de administratie zijn wezenlijke kenmerken van deze voor Vlaanderen nieuwe aanpak.’⁴³

Daarnaast kent Nederland meer zelfstandige, door de overheid gefinancierde fondsen dan Vlaanderen.

Vlaanderen is een deelstaat en als zodanig geen lid van de EU, al participeert het op een aantal beleidsterreinen, waaronder cultuur, wel autonoom via (en vaak in samenwerking met) het Belgisch lidmaatschap. Nederland heeft wel een rechtstreekse stem.

Versnippering/onderlinge concurrentie

Doordat er bij het internationaal cultuurbeleid zoveel betrokkenen zijn (vier ministeries, twee Cultuur en twee Buitenlandse Zaken/Buitenlands Beleid, plus raakvlakken met andere ministeries (Onderwijs, Economische Zaken), dreigt versnippering en onderlinge wedijver. Er zijn spanningen tussen de betrokken ministeries, zowel in Nederland als in Vlaanderen, en ook tussen Nederland en Vlaanderen. Mogelijk is er daardoor (te) weinig vooroverleg waardoor er minder mogelijkheden zijn tot samenwerking.

Perceptie t.a.v. bestaand instrumentarium

Volgens sommige waarnemers werkt een aantal instellingen/organisaties traag, ambtelijk, te veel op de achtergrond of mist slagkracht. De unieke structuur van de Nederlandse Taalunie ten spijt, is zij hier ook niet helemaal aan ontkomen. Inmiddels is dit ook beleidsmatig terug-

⁴¹ *Cultuurnota 2005-2008*, Tweede Kamer der Staten-Generaal, 28 989, nr. 34, blz 5

⁴² *Grenzeloze kunst*, 2008, blz 8

⁴³ *Beleidsnota Cultuur 2004-2009* blz 12

gekoppeld. In het beleidsplan 2008-2012 is een extra investering in externe communicatie opgenomen en wordt actief gewerkt aan imagoverbetering.⁴⁴

De Commissie Cultureel Verdrag Vlaanderen Nederland heeft buiten het eigen terrein weinig uitstraling. Dit hoeft niet direct een probleem te zijn. Volgens de Algemeen Secretaris van de commissie is het juist de taak van CVN om ‘achter de schermen’ te werken.⁴⁵ Ook in het buitenland is CVN nagenoeg onbekend. Het feit dat daar geen vergelijkbare instellingen zijn gevonden⁴⁶ draagt daar misschien toe bij. Gelieerd aan de naams(on)bekendheid ligt een deel van het probleem daarin dat de CVN enkel adviezen mag uitbrengen waardoor de brede bekendheid van de uitvoering van het Verdrag beperkt blijft.

Een perceptieverschil bestaat er ook ten aanzien van de samenwerking zelf. Economische en cultuurhistorische redenen hebben beide hun bestaansrecht, net als de al dan niet daaruit voortkomende cultuurverschillen. Toch ligt in dit laatste aspect een belangrijke sterkte én zwakte in de Vlaams-Nederlandse culturele betrekkingen. Want er is sprake van een perceptieprobleem. ‘Er bestaat,’ schrijft De Brakke Grond directeur Leen Laconte in haar bijdrage naar aanleiding van het 25-jarig bestaan van het Vlaams Cultuurhuis in Amsterdam, ‘een discrepantie in de *perceptie van het succes* van de samenwerking. Vlamingen zijn vlugger geneigd de potentie en de evidentie te zien. De Nederlandse sectorinstituten daarentegen klagen een gebrek aan concreet effect aan. Vlaanderen heeft last van de Nederlandse verzakelijking en artistieke smaakverschillen. Beide leggen de vinger op de wonde van de angst voor concurrentie. Het cliché van de arrogante Nederlander en de bureaucratische Belg blijft bestaan,’⁴⁷

Persoonlijke verhoudingen

Slechte persoonlijke verhoudingen bemoeilijken een vlotte samenwerking.

Imago/naamsbekendheid

De combinatie Nederland /Vlaanderen heeft (nog) geen imago/naamsbekendheid en de vraag is of andere Europese landen wel zo geïnteresseerd zijn of een boek, dansproductie of muziekfestival uit Nederland of Vlaanderen komt.⁴⁸ Het kan wel een sterkte worden op het moment dat er goed ‘gebrand’ is, zo blijkt uit het Low-Festival voorbeeld. De consequent doorgevoerde verwijzing naar Nederland en Vlaanderen als de Lage Landen (LOW),’ is in de Hongaarse media en kunstwereld aangeslagen als een synoniem voor kwalitatieve, vernieuwende hedendaagse cultuur.⁴⁹

⁴⁴ *Tussentijds rapport i.v.m. de uitvoering Strategienota Nederland*, 2007, blz 2

⁴⁵ Opmerking van Algemeen Secretaris CVN, Wilfried Vandaele tijdens bijeenkomst 25 juli 2008, Antwerpen

⁴⁶ *Cultureel Netwerk Europa*, 2006, blz 19

⁴⁷ Boekman, 67, blz 19

⁴⁸ Integendeel eigenlijk. Uit verschillende gesprekken blijkt dat dit met name *binnen* Vlaanderen en Nederland een item is, daarbuiten niet of nauwelijks.

⁴⁹ *Grenzeloze kunst*, 2008, blz 6

Perceptie Vlaams-Nederlandse samenwerking

De Vlaams-Nederlandse culturele samenwerking is niet langer een evidentie. De generatie (Vlaamse) beleidsmakers die doordrongen was van de Groot-Nederlandse gedachte ligt achter ons en toch wordt die associatie nog vaak gemaakt. Dit maakt samenwerken niet altijd gemakkelijk en soms zelfs moeizaam. Bij ieder initiatief dat in Vlaams-Nederlands verband genomen wordt, dient eerst de meerwaarde voor beide partners aangetoond te worden. De samenwerking moet, met andere woorden, telkens opnieuw gelegitimeerd worden en kenmerkt zich door een zekere verzakelijking van de relaties.

Geen Vlaams-Nederlands 'Unique Selling Point'

De Nederlandse taal bindt Nederland en Vlaanderen, maar een gemeenschappelijke taal maakt Nederland/Vlaanderen niet uniek binnen Europa. Ook op andere vlakken is er niet één product(ie) of dienst aan te wijzen waarmee Nederland en Vlaanderen zich in hun gezamenlijke culturele samenwerking ten opzichte van derde landen onderscheiden van andere Europese landen. Wel beschikken Nederland en Vlaanderen over een eigen, en dus in zekere zin onderscheidend, instrumentarium in de vorm van de NTU, CVN, deBuren en BVN.

C.1.3 Kansen

Nieuwe afzetmarkten i.v.m. uitbreiding EU

Met de recente uitbreiding van de EU tot 27 landen en de toetreding van nog enkele nieuwe landen in het vooruitzicht⁵⁰, kunnen opnieuw grenzen worden verlegd. Niet alleen politieke maar ook culturele *formats* als die van het LOW Festival bewijzen dat. Door het toegenomen aantal officiële talen binnen de EU liggen er ook voor het Expertisecentrum Literair Vertalen mogelijkheden. Concrete projecten en initiatieven als de 'Radioboeken' van deBuren kunnen bijdragen aan een ruimere bekendheid van het Nederlands en de profilering van de Lage Landen.

Projectmatige samenwerking

De gezamenlijke presentatie op internationale kunstfestivals, tentoonstellingen en het organiseren van coproducties, is en blijft een goede manier om de band tussen Nederland en Vlaanderen in andere landen in de verf te zetten. Inhoudelijk gezien moet de programmering op elkaar afgestemd zijn maar ook het economisch aspect is van groot, zo niet doorslaggevend belang. Een professionele en eigentijdse aanpak met gebruikmaking van de laatste technologische mogelijkheden, PR- en marketingmiddelen, draagt dan ook bij tot succesvolle samenwerking bij manifestaties.

⁵⁰ Anno 2008 telt de EU 27 landen, Kroatië, Macedonië en Turkije zijn kandidaat-lidstaten.

Doelgroep/sector gerichte aanpak

Er is weinig of geen rechtstreekse bilaterale samenwerking op het gebied van de **jeugd**. Wel in Benelux verband, al is dat met twee vergaderingen per jaar een groot woord.⁵¹ In Europees verband wordt hier actiever aan gewerkt en mede daarom ligt hier toch een grote kans. Nederland en Vlaanderen voeren nu elk een (inter)nationaal jeugdbeleid. Die krachten zouden gebundeld kunnen worden, bijvoorbeeld in het Europees streven om jongeren in te zetten bij de uitbouw van Europa als kenniseconomie of het Europees actieprogramma ‘Youth in action’ (2007-2013). Ook terreinen die de jeugd bij uitstek aanspreken, gemakshalve hier samengevat als *game-industrie*, bieden mogelijkheden. Zo heeft in Nederland het Fonds Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst (BKVB) samen met het Stimuleringsfonds Nederlandse Culturele Omroepproducties, een subsidie ter beschikking gesteld voor ‘het maken van *games* met een artistieke meerwaarde’.⁵² In haar beleidsnota *Grenzeloze kunst* (2008) ziet ook de Nederlandse regering op dit vlak mogelijkheden.⁵³

Nieuwe media vormen als sector zowel doel als middel, en niet alleen bij de jeugd. Gebruikmaking van nieuwe media in al hun verscheidenheid kan een bijdrage leveren aan de promotie van Nederland en Vlaanderen. Daarbij valt te denken aan de ontwikkeling van gemeenschappelijke databestanden, zoals de NTU doet, en de digitalisering van cultureel erfgoed. Maar ook de verdere uitbouw van de samenwerking tussen Cultuurnet Vlaanderen en het regionaal sterk vertegenwoordigde UITnetwerk in Nederland past hierin.

Hoewel niet direct onder ‘nieuwe’ media ressorterend, bieden ook de bestaande media nog mogelijkheden. De ‘Radioboeken’ zijn hiervan een concreet voorbeeld. Ook de satellietzender BVN zou zich als Nederlandstalige zender kunnen richten op niet-Nederlandstaligen in het buitenland. Er zouden ook, in navolging van de Duits/Frans/Belgische samenwerking m.b.t. de televisiezender Arte, nieuwe impulsen gegeven kunnen worden aan een gecombineerde Vlaams-Nederlandse cultuurzender.

Diplomatie

Er ligt een groot potentieel in de samenwerking tussen de culturele actoren in Vlaanderen en Nederland en de diplomatieke diensten Zeker daar waar er sprake is van spanningsvelden tussen de betrokken ministeries kunnen de diplomatieke vertegenwoordigers verbindend optreden in de culturele sector en tussen lokale/regionale culturele actoren. Meer algemeen kunnen culturele evenementen en culturele netwerking een belangrijk(er) onderdeel vormen van de huidige publieksdiplomatie zoals die door Nederland en Vlaanderen gevoerd wordt. In de eerder genoemde beleidsnota *Grenzeloze kunst* ziet de Nederlandse overheid dit ook als een

⁵¹ Operationele doelstelling 1.3, *Tussenrapport*, 2007, blz 12. Als actiepunt 1.3.3 blinkt deze paragraaf overigens uit in voorzichtigheid: ‘Concreet vergadert de Benelux raads werkgroep Jeugd tweemaal per jaar. Hierop wordt de internationale jeugdagenda systematisch overlopen en besproken. Dit is bijzonder interessant om zo elkaars standpunten te vernemen. Daar waar mogelijk, wordt ook gewerkt naar een gezamenlijk standpunt. In de voorbije jaren is dit slechts enkele keren voorgevallen.’

⁵² *NRC Handelslad* 01/08/08

⁵³ *Grenzeloze kunst*, 2008, blz 1

expliciete rol voor diplomatieke vertegenwoordigers. Zij bekleden een sleutelfunctie en fungeren als makelaar tussen de verschillende partijen.⁵⁴

Netwerking

Binnen Europa ontstaan er hoe langer hoe meer culturele netwerken. Vlaanderen en Nederland zouden zich hierin samen kunnen manifesteren/profileren of tot taakafspraken komen.

C.1.4 Bedreigingen

Nieuwe spelers op de EU markt

Zo goed als de uitbreiding van de Europese Unie kansen biedt voor gezamenlijke presentaties, zo kan ze ook een bedreiging vormen, bijvoorbeeld omdat het belang van een gemeenschappelijke werktaal, het Engels, toeneemt. Daarnaast blijkt er ook verschil te bestaan in toekenning van het aantal subsidies per land. Weliswaar is Italië geen nieuw EU-lid maar het vraagt aantoonbaar meer subsidies aan en krijgt er ook meer toegewezen dan andere landen. De nieuwe EU landen hebben een grote culturele honger te stillen. Ze hebben een achterstand in ervaring en een gebrek aan financiële middelen maar ‘leren snel bij’.⁵⁵

Meer pragmatische samenwerkingsverbanden

Samenwerking wordt in toenemende mate aangegaan met gelijkgestemden van het ‘moment’. Historische banden liggen per definitie in het verleden. Economische overwegingen prevaleren tegenwoordig dan ook vaak bij het kiezen van een Europese cultuurpartner. De invloed die een land kan uitoefenen hangt nu meer dan ooit samen met het vermogen om coalities te vormen. ‘We doen zaken met landen waarmee we overeenstemming kunnen bereiken en dat verschilt per dossier,’ zegt een Parijse topambtenaar in NRC Handelsblad.⁵⁶ Voormalig Euro-parlementair Gijs de Vries in hetzelfde interview: ‘Tegenwoordig heeft geen enkel land in de Unie natuurlijke bondgenoten, in dat oordeel zijn de diplomaten unaniem.’ Dorian Van Der Brempt preciseert: ‘Er zijn sectoren waar Nederland beter in is, andere waar Vlaanderen beter geëquipeerd is. Ik pleit voor meer souplesse en uitwisseling over en weer, los van een Europees kader. In Vlaanderen kunnen we bijvoorbeeld nog wat leren van de Nederlandse musea, die zijn beter georganiseerd. Vormelijke aspecten bieden daar meer kwaliteit dan hier. Omgekeerd is de theaterkennis en logistiek in Vlaanderen weer beter, met name op het gebied van dans.’⁵⁷

⁵⁴ *Grenzeloze kunst*, 2008, blz 18

⁵⁵ Peeters, 2007, blz 27 en Van Tornout, 2006

⁵⁶ *NRC Handelsblad* 18/05/08

⁵⁷ Interview Dorian Van Der Brempt, 08/03/08

D. Conclusie

Met de op 31 januari 2009 door CVN geplande conferentie ‘Creativiteit en innovatie. Culturele zuurstof voor de economie’ als aanleiding en het door het CBCB voorgestane ‘Meerjarenplan van programma’s en projecten’, kan dit rapport gezien worden als een marktverkenning. Er is enerzijds een beschrijvende inventarisatie gegeven van de huidige samenwerkingsverbanden tussen Nederland en Vlaanderen op cultureel gebied, meer in het bijzonder die verbanden die gericht zijn op andere landen in de Europese Unie, en anderzijds zijn er kansen en mogelijkheden besproken op basis van de SWOT-analyse die de culturele samenwerking tussen Nederland en Vlaanderen in andere Europese landen als onderwerp heeft. Als structuur vertoont die samenwerking een aantal zwaktes en treden er bedreigingen op uit de markt. Tegelijkertijd zijn er, gezien de sterke punten van de samenwerking, kansen voor uitbreiding daarvan.

Schematisch weergegeven, leidt dat tot de volgende actiepunten:

	KANSEN	BEDREIGINGEN
STERKTE	investeer	verdedig
ZWAKTE	beslis	schadebeheersing

Samenvattend kunnen de bevindingen van dit rapport in de volgende drie punten weergegeven worden:

1. Als twee zelfstandige geopolitieke, centraal in Europa gelegen democratieën met een verwant verleden, een gedeelde grens en dezelfde taal, kunnen Vlaanderen en Nederland zich sterk positioneren ten opzichte van andere Europese landen op het gebied van taal en cultuur.
2. Zij beschikken daartoe inmiddels over een instrumentarium in de vorm van een aantal instellingen, verdragen en organisaties. Dit instrumentarium kent (nog) geen pendanten in andere, vergelijkbare landen/taalgebieden. De relatieve onbekendheid hoeft samenwerking met andere landen niet in de weg te staan maar een duidelijk(er) profilering en verdere professionalisering van de bestaande infrastructuur kan gezamenlijk optreden ten goede komen. Actieve gebruikmaking van moderne technologieën (en nieuwe) media dragen daartoe bij.
3. De zorg om het behoud en de bescherming van het Nederlands in Europa en de wereld bestaat bij bepaalde groepen zowel in Vlaanderen als in Nederland. Het ‘samen staan we sterker’-argument wordt echter niet door iedereen gedeeld. Beleidsmakers stellen zich pragmatisch op en pleiten voor de beste partner voor een bepaald project of een specifieke productie. Daarin spelen taal, sector of gezelschap wisselend een hoofdrol. In praktijk leidt dat dus tot meer projectmatige dan structurele samenwerking.

Bijlage 1. Overzicht gesprekken in het kader van het onderzoek

Ik dank Annick Schramme, Paul Beugels en Wilfried Vandaele als begeleidingscommissie en ook de volgende personen voor hun bereidwillige medewerking:

- Hilde Billiet (Beleidsmedewerkster Ministerie Cultuur Jeugd Sport en Media, afdeling internationale cultuur) 30/04/08
- Axel Buyse (Vlaamse vertegenwoordiger Den Haag) 20/03/08, 30/04/08
- Filip D'Havé (Vlaamse Vertegenwoordiger Europese Unie) 30/04/08
- Jill Everaerd (Vlaamse Vertegenwoordiger Europese Unie, raadgever cultuur, media, sport) 30/04/08
- Jantien Hadders (Directeur Kosmopolis/CBCB) 19/03/08
- Jan Kennis (Nederlandse Vertegenwoordiger Boedapest) 23/05/08
- Leen Laconte (Directeur De Brakke Grond) 23/04/08
- Margriet Leemhuis (Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken), 23/05/08
- Karlijn Piek (Senior projectleider Nederlandse Taalunie) 24/04/08
- Henk Pröpper (Directeur Nederlands Literair Productie en Vertaling Fonds) 29/05/08
- Els Ruijsendaal (Hoofddocent Benelux-Universitair Centrum, historische taalwetenschap, hoofdredactie 'Neerlandia' Algemeen Nederlands Verbond/CBCB) 16/04/08
- Carlo Van Baelen (Directeur Vlaams Fonds voor de Letteren) 25/03/08
- Wilfried Vandaele (Algemeen Secretaris CVN) 02/04/08
- Dorian Van der Brempt (Directeur deBuren) 08/05/08, 23/05/08
- Margriet Vonno (Nederlandse Ambassade Brussel, hoofd afdeling politiek, pers, cultuur) 21/05/08, 23/05/08

Geraadpleegde literatuur

LITERATUUR

De lage landen bij de zee. Geïllustreerde geschiedenis van het Nederlandsche volk van Duinkerken tot Delfzijl Jan Romein, Utrecht, 1934

Het cultureel tekort van de Europese Unie, Opstellen over cultuurpolitiek en culturele rechten Paul Beugels en Jan de Groof (red), Comité Buitenlands Cultureel Beleid, Amersfoort, 2003

Een Europese Cultuur? Het aandeel van België en Vlaanderen in Cultuur 2000, het cultuurprogramma van de Europese Unie Eindverhandeling Liesbeth Van Tornout, UIA, juni 2006

Interculturele intoxicaties. Over kunst, cultuur en verschil Erwin Jans, EPO, Antwerpen, 2006

Achtergrond XXXL, Vlaams Cultuurhuis De Brakke Grond, 2006

Gedrag na Verdrag. Balans en toekomst van de samenwerking Nederland-Vlaanderen Jan de Groof, Toon Hagen en Annick Schramme (red), Davidfonds, Leuven, 2004

Vlaanderen en Nederland Boekman Tijdschrift voor kunst, cultuur en beleid, nr 67, 18^e jaargang, zomer 2006

All That Dutch International Cultural Politics, uitgave van SICA, Mondriaan Stichting, Stichting Amateur en Podiumkunsten en Nederlands Literair Productie- en Vertalingen fonds, Amsterdam, 2005

**Overigens schitterend vertaald, voor het behoud van een bloeiende vertaalcultuur*, Martin de Haan en Rokus Hofstede, Nederlandse Taalunie, het Expertisecentrum Literair Vertalen, het Fonds voor de Letteren, het Vlaams Fonds voor de Letteren en het Nederlands Literair Productie en Vertalingenfonds, Amsterdam, Brussel, 2008

RAPPORTEN, NOTA'S, ADVIEZEN EN BELEIDSBRIEVEN

Cultuurnota 2005-2008 Brief van de Staatssecretarissen van Buitenlandse Zaken en van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, vergaderjaar 2005-2006, 28 989, nr. 34, Den Haag, 11 mei 2006

Grenzeloze kunst, Staatssecretaris van Europese Zaken en Minister van OCW, Den Haag, 2008

Strategienota Nederland Geert Bourgeois, Vlaams minister van Bestuurszaken, Buitenlands Beleid, Media en Toerisme, Brussel, 2005

Tussentijdsrapport i.v.m. de uitvoering van de Strategienota Nederland, Geert Bourgeois, Vlaams minister van Bestuurszaken, Buitenlands Beleid, Media en Toerisme, Brussel, 2007

Innoveren, participeren! Agenda Cultuurbeleid/samenvatting onderdeel van het advies Innoveren, participeren Raad voor Cultuur, maart/juni 2007

Het nieuwe Cultuur Programma (2007-2013) Cultuurnet Vlaanderen 13/02/07

Cultuur (2007-2013) Oproepen zomer 2007 www.vlaanderen.be/cultuurcontactpunt

Beleidsbrief Cultuur 2008 Beleidsbrief van Bert Anciaux

Geen Grootpraak maar straffe artistieke praktijk: Een verkenning van de diversiteit in de Vlaams-Nederlandse samenwerking inzake kunst en cultuur Leen Laconte, Maite Garcia Lechner, Véronique Biunkers, De Brakke Grond, Amsterdam, juni 2006

Je moet gewoon je gore rotbest doen! Studie naar de positie van Vlaamse kunstenaars op de Nederlandse kunstenmarkt Franky Devos en Jacqueline Schoemaker, De Brakke Grond, Brussel/Amsterdam, zomer 2005

Advies inzake Nederlands-Vlaams Letterenbeleid Annick Schramme, Den Haag, 3 februari 2004 http://taalunieversum.org/taalunie/advies_inzake_nederlandsvlaams_letterenbeleid

Beleidsnota Cultuur, Jeugd, Sport, 2005-2009 Pascal Smet, Brussel 2004

Buren als culturele bondgenoten. Nieuwe kansen en keuzen voor Nederland en Vlaanderen in het Europese krachtenveld Comité Buitenlands Cultureel Beleid, Amersfoort, 27 juni 2007

Reactie van CVN op Manifest CBCB CVN Brussel, november 2007

De Europese Cultuurparagraaf. Een evaluatie vanuit Nederlands-Vlaams perspectief Jantien Hadders i.o.v. CBCB, CVN, Brussel, 2002

De Europese Cultuurparagraaf anno 2008 Gespreksdocument Jantien Hadders, maart 2008

Cultureel Netwerk Europa. Op zoek naar bondgenoten voor Nederland en Vlaanderen Jantien Hadders CBCB, CVN, Brussel, februari 2006

Nederland en Vlaanderen samen aan het werk Wilfried Vandaele, CVN, Brussel, 2003

'Buitenlands Beleid' in Nederland-Vlaanderen 1990-1994 Stichting Algemeen Nederlands Congres, Brussel, 1994

Nederlands zonder drempels. Meerjarenbeleidsplan 2008-2012 Nederlandse Taalunie, Den Haag, 2007

Cultuur 2000: een evaluatie van de Vlaamse en Brusselse deelname aan het cultuurprogramma van de Europese Unie Annelies Peeters, UIA, Antwerpen, 2007